

Елеуов М.
**Ортағасырлық
Меркі қаласы**

Мақаланың мақсаты ортағасырлық жазба деректерді және 1983–2016 жылдарда Меркі қаласында жүргізілген археологиялық зерттеулердің нәтижесінде алынған материалдарды пайдалана отырып қаланың тарихи қалыптасқан топографиялық құрылымын, оның жекелеген бөліктерінің қалыптасу, даму кезеңдерін анықтау, қазіргі экологиялық ахуалын көрсету. Қаланың тарихи құрылымын анықтау үшін А.Н. Бернштам, К.М. Байпақов, М. Елеуов, А.М. Досымбаева, А. Нұржанов, О. Кузнецова, Д. Воякиннің есептері, еңбектері пайдаланылды. Мақалада көтерілген мәселені дұрыс шешу үшін салыстырмалы-типологиялық, жазба деректер бойынша даталау және археологиялық қазбада қолданылып жүрген кең көлемді қазба, стратиграфиялық кесік әдістерінің материалдары пайдаланылды. Мақалада жасалған тұжырымдар Қазақстанның ортағасырлық қалалары туралы ғылыми еңбектер жазу, жоғары оқу орны студенттеріне дәріс оқу кезінде пайдаланылады. Зерттеу барысында алынған нәтижелер ортағасырлық Меркі қаласының қорғау аймағын белгілеуге көмектеседі.

Түйін сөздер: Меркі қаласы, шахристан, цитадель, рабад, қамал, мұнара.

Yeleuov M.
**Medieval settlement
Merke**

The main purpose of this article is on the basis of medieval written sources and material of study of Merke settlement from 1983 to 2016 year to show structure of historical topography, history of development of different parts of town and ecological situation on the site at 2016.

When determining the historical topography of the settlement used works of A.N. Bernshtam, K.M. Baypakov, M. Yeleuov, A.M. Dosymbayeva, A. Nurzhanov, O. Kuznetsova, D. Voyakin. At the article's preparation used next methods: typological, dating on the basis of written sources, excavations by wide squares, and stratigraphy. Article may be used for preparation of the works about medieval archeology of Kazakhstan, lectures at higher educational organizations of the Republic. Materials of scientific research will be used for determination of protecting zone of medieval settlement Merke.

Key words: The city of Merka, Shahristan, the citadel, the discount, the minaret.

Елеуов М.
**Средневековое
городище Мерке**

Основной целью статьи является на основе средневековых письменных источников и материалов, полученных в ходе изучения городища Мерке с 1983 по 2016 годы, показать структуру исторической топографии, историю складывания и развития отдельных частей и современную экологическую ситуацию памятника.

При определении исторической топографии городища были использованы научные отчеты, труды А.Н. Бернштама, К.М. Байпакова, М. Елеуова, А.М. Досымбаевой, А. Нуржанова, О. Кузнецовой, Д. Воякина. В ходе подготовки статьи были использованы такие методы, как: сравнительно-типологический, датировка по письменным источникам и методы, применяемые при археологических раскопках, как: раскопки широкими площадями и стратиграфический разрез. Выводы статьи будут использованы при подготовке работ по средневековой археологии Казахстана и чтении лекций в вузах страны. Материалы, полученные в результате научных исследований, будут использованы при определении охранной зоны средневекового городища Мерке.

Ключевые слова: город Мерки, шахристан, цитадель, рабат, минарет.

**ОРТАҒАСЫРЛЫҚ
МЕРКІ ҚАЛАСЫ****Кіріспе**

Меркінің зерттелу тарихы. Ортағасырлық Меркі қаласын 1893 ж. С. Дудин ашып, 1894 ж В.В. Бартольд зерттеген (Бартольд, 1966: 40). 1936 ж. КСРО ҒА Материалдық мәдениет тарихы институты мен КСРО ҒА қазақстандық бөлімінің Жетісу археологиялық экспедициясы (А.Н. Бернштам) Жамбыл-Меркі аралығында далалық зерттеулер жүргізген кезде Меркі қаласында болып, оның топографиялық құрылымын зерттеп, цитаделінің батыс жағында тазарту жұмыстарын жүргізді. А.Н. Бернштам Меркінің топографиялық құрылымын сыртқы жал, төртбұрышты бекініс, цитадель, цитадельдегі мұнараға бөліп, олардың сақталу барысын көрсеткен (Труды САЭ. Таласская долина. 1949: 130-131). Цитадельдің батыс жағында тазарту жүргізген кезде алынған заттай деректердің негізінде А.Н. Бернштам VII-XII ғғ. кезіндегі Меркі мен Құланның қыш ыдыстарының бір-біріне ұқсас, ал олардың Тараздан өзгеше екенін анықтаған (Бернштам, 1939: 179-180).

1964 ж. Жетісу археологиялық экспедициясының Құлан-Сүмбе тобы (К.М. Байпаков) ортағасырлық Меркі шахристанының (рабадының – М.Е.) солтүстік жағындағы кірпіш зауытына топырақ қазып алу кезінде бұзылған жерде тазарту жүргізіп, VII-VIII ғғ., IX-X ғғ., XI-XII ғғ. кезіндегі мәдени қабаттарды ашқан (Байпаков, 1966: 53-55).

1985 ж. С.М. Киров атындағы ҚазМУ археологиялық экспедициясының тобы (М. Елеуов) Меркі қаласының орталық бөлігін қоршап жатқан қамалдың солтүстік жағындағы бұзылған жерде ұзындығы 12,5 м кесік қазып, онан үш кезеңде салынған құрылыстардың қалдықтарын ашты. 1-кезеңде (VIII-IX ғғ.) 15-20 см пахса қабаттарынан қалыңдығы 3 м қамал тұрғызылған. 2-кезеңде (IX-X ғғ.) қамалдың ішкі жағына қосарлана ені 1-1,5 м жол салынған. 3-кезеңде алғашқы қамалдың сыртына қосарлана қалыңдығы 2 м, үстіне қарай тарыла түскен, қиғаштығы 72-75⁰ қосалқы қамал мен оның сыртындағы көлемі 9×10 м, жобасында трапеция тәрізді мұнара салынған. Қамал мен мұнара қалыңдығы 0,75-1 м пахса қабаттарынан тұрғызылған. Мұнараның сыртындағы ордың ені 6-7 м, тереңдігі 1,5 м (Елеуов, 1999: 155).

1986-87 жж. Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих, археология және этнология институтының тарихи және мәдени ескерткіштер жинағы экспедициясы ортағасырлық Меркі қаласында болып, оның тарихи топографиясымен танысқан (Байпаков, 2002:200).

2006-2007 жж. Меркі қаласында Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институтының экспедициясы қазба жүргізді (А. Нұржанов). 2006 ж. қазба Шахристанда орналасқан (цитадельдің солтүстік қабырғасына іргелес), көлемі 50×50 м төрткүлде жүргізілді. Көлемі 31×31,5 м қазбадан XIX ғ. 1-ширегінде салынған үлкен аулалы екі тұрғын үй құрылыстарының қалдықтары ашылып, алты бөлменің орны анықталды. Шахристанның батыс жағындағы тік жарқабақтың жиегінен қазылған стратиграфиялық кесіктен VI – XII ғғ. кезіндегі қаладағы тіршілікке қатысты әртүрлі қалыңдықта 18 қабат тіркелді (Кузнецова, Нұржанов. 2009: 75; Воякин, Нуржанов, Кузнецова. 2007: 83-85).

2006-2007 жылғы қазбадан 50-70 м солтүстікте орналасқан төбешікте қазба жүргізіліп, қабырғасы пахсадан тұрғызылған бір ғимараттың бұрышы ашылды. Жоғарғы мәдени қабатқа жататын бұл ғимараттың құрылыстары бұзылып кеткен (Кузнецова, Нұржанов. 2001: 66-78; Нұржанов, Кузнецова. 2007: 166-167).

2016 ж. әл-Фараби атындағы ҚазҰУ археологиялық экспедициясы (М. Елеуов) ортағасырлық Меркі қаласының топографиялық құрылымын зерттеп, оның солтүстік рабадында кесік-қазба (қазба 1), солтүстік қамалында кесік (қазба 2), шығыс рабадында байқау қазба (қазба 3) және шахристанның батыс жарқабағындағы бұзылып жатқан құрылыста қазба 1 жүргізді (Ғылыми зерттеу жұмысы жөніндегі есеп, 2016: 18-22).

Меркінің топографиясы

Ортағасырлық жазба деректерде Меркі (Мирки, Бирки) қаласы туралы: «Орта көлемді, бекіністі, цитаделі бар қала. Күмбезді мешіті ертеде шіркеу болған. Әмір Амид – ад-даула Фаик рабадты қала қамалының сыртына салдырды», – деп жазылған (Волин., 1960: 80,82). Меркінің бірнеше ғасыр бойы қалыптасқан тарихи құрылымына алғашқы болып назар аударған А.Н. Бернштам болды. 1936 жылы Меркіде болған ол қаланың негізгі бөлігін: сыртқы жал, төртбұрышты бекініс, цитадель және цитадельдегі мұнара деп төртке бөліп қарастырған. Зерттеуші «сыртқы жал» деп қаланың негізгі бөлігін сырттай қоршаған қамалды (жалды) айтып отыр.

А.Н. Бернштам бойынша төртбұрышты бекіністің көлемі шығыстан батысқа 175 м, солтүстіктен оңтүстікке 130 м, жалпы көлемі 2,27 га (Труды, САЭ. 1949: 130-131).

2006 ж. аралығында ортағасырлық Меркі қаласының орталық бөлігінде, оған іргелес жатқан жерлерде жүргізілген шаруашылық жұмыстары кезінде оның тарихи құрылымы бірқатар өзгеріске ұшыраған. 2006 ж. Меркінің топографиялық құрылымы зерттеліп, инструменттік жобасы түсірілді. Зерттеушілердің пікірі бойынша ортағасырлық Меркінің топографиялық құрылымы орталық бөлік (шахристан, цитадель), рабад, шаруашылық аймақ және ұзын қорғаннан тұрған. Сырты қабырғамен қоршалған рабадтың жалпы көлемі 92 000 м², қабырғаларының ұзындығы шығыста 315 м, оңтүстікте 300 м-ге жуық, батыста 340 м, солтүстікте 300 м. Орталық бөліктің (бұл жерде шахристан айтылып отыр – М.Е.) ұзындығы солтүстікте 380 м, шығыста 275 м, батыста 250 м (Воякин, Нұржанов, Кузнецова. 2007: 82-82).

2006 – 2016 жылдарда ортағасырлық қаланың шығыс жағында орналысқан базардың алаңы батыс, оңтүстік бағыттарында кеңейтіліп, жаңа құрылыстар, автотұрақ салу кезінде қала рабады мен шахристанның шығыс, оңтүстік-шығыс, оңтүстік бөліктері кең көлемде бұзылды және бұзылып жатыр.

2016 ж. әл-Фараби атындағы ҚазҰУ археологиялық экспедициясы (М. Елеуов) ортағасырлық Меркі қаласының тарихи құрылымын зерттеп, орталық бөлігінің қазіргі алып жатқан көлемін анықтады. Меркі Шу өңірінің Қазақстан бөлігінде орналасқан ұзын қорғанды бес қаланың (Қысымшы, Аспара, Ақтөбе, Меркі, Құлан) бірі. Ортағасырлық Меркі қаласының топографиялық құрылымы орталық бөлік (рабад, шахристан, цитадель, цитадельдегі мұнара, солтүстік рабад), шаруашылық аймақ және оны сырттай қоршап жатқан ұзын қорғаннан тұрған. Орталық бөліктің сақталған ұзындығы батыста 205 м, солтүстікте 170 м, шығыста 190 м, оңтүстікте 160 м.

Шахристанның қабырғаларының сақталған ұзындығы оңтүстігінде – 160 м, батысында 150 м, солтүстігінде 170 м, шығысында 150 м, оған осы қабырғаның оңтүстік жағындағы базар алаңының астында қалған бөлігін қоса есептегенде 175 м. Шахристанның үсті тегіс, мәдени қабатының қалыңдығы оңтүстігінде 8-9 м, солтүстігінде 6-7 м, оның оңтүстік-батыс бөлігінде орналасқан цитадельдің көлемі 60×60 м, биіктігі 4 м. Цитадельді қоршаған жалдың ені 4-5 м, биіктігі 1,5-2 м, оның бұрыштарында және оңтүстік

қабырғасының оңтүстік-батыс бұрышындағы қақпаны екі жағынан қорғап тұрған мұнаралары бар, шығыс қабырғасының ішкі жағын жиектей қазылған ордың ені 13 м, тереңдігі 2 м. Цитадельдің оңтүстік-батыс бұрышында орналасқан мұнаның табанындағы көлемі 20×25 м, үстінде 10×15 м.

Рабаттың шығыс, оңтүстік бөліктері толық базар алаңының астында жатыр. Шахристаннан солтүстікте орналасқан солтүстік рабаттың ұзындығы шығыстан батысқа қарай 160-170 м, солтүстіктен оңтүстікке қарай ені 40-65 м, биіктігі Қарасудың оң жағасында 5-6 м (Ғылыми зерттеу жұмысы жөніндегі есеп, 2016: 17).

Орталық бөліктің сырттай қоршап жатқан шаруашылық аймағы бүгінгі күнде толық бұзылып кеткен, онда орналасқан кейбір құрылыстардың қалдықтары Меркі ауылының көлемінде жүргізілген жұмыстар кезінде кездеседі.

Ортағасырлық Меркінің шаруашылық аймағын қоршап тұрған ені 10-20 м, биіктігі 2 м ұзын қорғанның 5,5 км қалдығы орталық бөліктен шығыста, оңтүстікте сақталған (Воякин, Нұржанов, Кузнецова. 2007: 82-83).

Меркіде 2016 ж. жүргізілген қазбалар

Қазба 1 (кесік-қазба). Қазба солтүстік рабаттың батыс қабырғасында, оның оңтүстік-батыс бұрышынан 50 м оңтүстік-шығыста, Қарасу өзенінің оң жағасындағы жарқабақтың үстіне салынды, координаттары: 42° 52' 28", 073° 10' 12,2". Көлемі 8x8 м қазба жарқабақтың ыңғайына қарай солтүстік-шығыстан оңтүстік-батысқа бағытталды. Қазба алаңы жер бетіндегі өсімдік қабатынан тазартылғаннан кейін, ол көлемдері 4x4 м төрт шаршыға (А1, А2, А3, А4) бөлініп, олардың арасында ені 0,5 м жал қалдырылды. Шаршыларды жоғарғы нүктеден (реперден) 0,5-0,6 м тереңдікте қазғанда қазбаның шығыс бұрышынан рабаттағы тіршіліктің соңындағы 1-құрылыс кезеңіндегі ошақ, пахса қабырға (шаршы А2) шұңқыр (шаршы В2) ашылды (қазбадан ашылған құрылыс кезеңдерінің реттік саны жоғарыдан төмен қарай белгіленеді).

Шаршының шығыс бұрышынан ашылған ошақ жартылай бұзылған, оның аумағы 0,55 м, биіктігі 0,25 м. Пахса қабырға солтүстіктен оңтүстікке бағытталған ені 0,4 – 0,5 м, сақталған биіктігі 0,1 – 0,15 м. Шаршы В 2-нің оңтүстік бұрышынан тазартылған шұңқырдың аумағы 1 м, тереңдігі 0,8 м.

Қазбаны одан әрі тереңдету барысында жоғарғы нүктеден 1 м тереңдіктегі еденнің деңгейінен 2-құрылыс кезеңінде малта тастар мен

өлшемдері 10×15, 20×25, 20×30 см тастардан төселген екі алаң ашылды, олардың көлемдері 0,8×2 м (шаршы Б 1), 1×1, 25 м (шаршы В 2).

Қазбаны одан әрі жалғастыру барысында шаршылардың арасындағы жалдар алынып, қазба оңтүстік-батыс бағытында жарқабақтың шетіне дейін кеңейтіліп, оның көлемі 8×11 м-ге жетті. Қазба 1,5 м тереңдікке жеткенде оңтүстік-шығыс жағынан 3-құрылыс кезеңінен сақталған 2 бөлме ашыла бастады. Қазбаның шығыс бұрышында орналасқан 1-бөлменің ені 0,8 м, оның оңтүстік-шығыс қабырғасы 1,2 м, ал оңтүстік-шығыс қабырғасы 2,4 м ұзындықта ашылды. 1-бөлменің оңтүстік-шығыс қабырғасы ортақ 2-бөлме 3×2 м көлемде ашылды, оның қабырғалары ашық-сары түсті пахсадан тұрғызылған. Шығыс бұрыштағы есіктің ені 1 м. Оңтүстік-батыс қабырғаның жиегіндегі шұңқырдың аумағы 1 м, тереңдігі 0,9 м.

1,5 м тереңдіктен бастап қазбаның солтүстік-батыс жағы ұзындығы солтүстік-шығыстан оңтүстік-батысқа қарай 11 м, ені 3 м көлемде табиғи жерге дейін кесік-қазба ретінде жүргізілді.

Кесікті тереңдету барысында 11-шаршының III-IV ярустарынан 4-құрылыс кезеңіндегі биіктігі 0,25-0,75 м пахса қабырға мен 6 шұңқыр ашылды: 1-шұңқырдың аумағы 1,5 м, тереңдігі 0,6 м; 2-шұңқырдың аумағы 0,9 м, тереңдігі 1,85 м; 3-шұңқырдың аумағы 0,8 м, тереңдігі 0,7 м; 4-шұңқырдың аумағы 1,3 м, тереңдігі 1 м; 5-шұңқырдың аумағы 0,9 м, тереңдігі 1,75 м; 6-шұңқырдың аумағы 1,4 м, тереңдігі 1,7 м. Қазба кезінде ашылып, тазартылған шұңқырлар III-V ярустардағы тығыздалған топырақ қабатын ойып қазылған.

Кесікті одан әрі тереңдету кезінде 4-11 шаршылардың VIII – IX ярустары деңгейінен 5-құрылыс кезеңіндегі 3 бөлме ашыла бастады. Бөлмелердің ені 0,9 м қабырғалары көлемі 44-46×22-24×8-10 см кесектен қаланған. 1-бөлменің оңтүстік қабырғасы кесікті сыртында жатыр, ал солтүстік, оңтүстік қабырғалары 3,5 м, шығыс қабырғасы 1,1 м ұзындықта ашылды. Батыс қабырғаның ішкі жағындағы сұпаның ені 1 м, биіктігі 0,2 м, оның жиегіне бір қатар кесек қалап, ортасын бос топырақпен толтырған. Сұпадан 0,75 м жерде, бөлменің ортасындағы жер ошақтың аумағы 0,5 м, тереңдігі 0,2 м.

1-бөлменің солтүстік-шығыс бұрышында, еденнің деңгейінде екі ошақ орналасқан, олардың қабырғалары ұсақ тас аралас қоспадан салынған. Оң жағындағы 1-ошақтың көлемі 0,6x0,7 м, қабырғасының қалыңдығы 0,1 см, сақталған биіктігі 0,3 м. Сол жақтағы 2-ошақтың көлемі 0,6x0,5 м, қабырғасының қалыңдығы

8 см, сақталған биіктігі 0,15 м. Ошақтардың қабырғалары қызғылт үсті, ішінде күл жатыр. Бөлменің ашылған бөлігінде есік орны кездескен жоқ, соған қарағанда есік қазбаның сыртында қалған оңтүстік қабырғада болса керек.

1-бөлмемен оңтүстік қабырғасы ортақ 2-бөлменің тек батыс бұрышы ғана ашылды, оның қалған бөлігі кесіктің сыртында жатыр. 1-бөлмемен шығыс қабырғасы ортақ 3-бөлменің солтүстік-шығыс бөлігі ашылды, оның қалған бөлігі бұзылып кеткен. Ашылған бөлмелердің қабырғалары табиғи жерге төселген қалыңдығы 0,5 – 0,75 м тығыздалған топырақтың үстіне салынған (Ғылыми зерттеу жұмысы жөніндегі есеп, 2016: 18-20).

Кесік 1. Солтүстік рабадтың солтүстік қақпасының солтүстік-шығыс жағындағы қамалдың бұзылған жерінде, негізгі қамалдан солтүстікке бұрылған ені 10 м, сақталған биіктігі 2,4 м, ұзындығы 14 м жал сақталған. Жалдың солтүстік жағы құрылыс жұмыстарына топырақ алу кезінде бұзылып кеткен. Шамасы, бұл солтүстік қақпаға кіре берісті қорғау үшін салынған қосалқы қамалдың қалдығы болса керек (?). Осы жалдың құрылысын анықтау үшін оның солтүстік шетінен ұзындығы 5 м, тереңдігі 3 м кесік салынды. Кесікті табиғи жерге дейін қазған кезде оның үстіндегі 0,2-0,3 м шым қабатының астынан екі кезеңде салынған қамалдың қалдығы ашылды. 1-кезеңде табиғи жерге салынған қамалдың ені 2,5 м. Үш қатар қоңыр түсті пахса қабаттарынан тұрғызылған қамалдың сақталған биіктігі 2 м. 2-кезеңде алғашқы кезеңдегі қамал ақшыл-сары түсті пахсамен қапталып, оның ені 4,2 м-ге жеткен (Ғылыми-зерттеу жұмысы жөніндегі есеп, 2016: 20-21).

Қазба 2. Көлемі 1×1,5 м, тереңдігі 1,3 м қазба (байқау қазба) шығыс рабадты солтүстік жағынан қоршап жатқан қамалдан 30 м оңтүстікте, шахристанның солтүстік-шығыс бұрышынан 80 м шығыстағы бетон қоршаудың түбінде қазылды. Қазбадан құрылыс қалдығы кездескен жоқ. Оның жоғарғы жағында қалыңдығы 0,4-0,8 м осы заманғы күл-қоқыс аралас бос топырақ, ал оның астындағы күл, X-XII ғғ. ыдыс сынақтары аралас қалыңдығы 0,35-0,65 м топырақ жатыр (Ғылыми зерттеу жұмысы жөніндегі есеп, 2016: 21).

Шахристан қазба 1. Шахристанның тік батыс жарқабағындағы 2006 жылы А. Нұржанов қазған стратиграфиялық кесіктен оңтүстік-батыста 35 м, 2016 жылы солтүстік рабадтың батыс жарқабағын жиектей қазылған қазба 1-ден оңтүстік-шығыста 60 м жердегі жартылай бұзылған құрылысты ашу үшін ұзындығы 10 м, ені оңтүстік-батысында

1,5 м, оңтүстік-шығысында 3 м қазба салынды. Биіктігі 5 м жарқабақтың батыс бетін бос топырақ, құландыдан тазартқан кезде, жардың үстінен 2,5 м тереңдіктен оңтүстік-батыстан оңтүстік-шығысқа қарай бағытталған ұзындығы 3,5 м бөлменің батыс бөлігі 0,8-1 м аралықта ашылды. Бөлменің ішін пахса аралас топырақ құландыдан тазартқан кезде онан VIII–IX ғғ. кезіндегі ыдыстардың ұсақ сынықтары, қатты тотыққан металл заттың қалдығы табылды. Бөлменің пахсадан қаланған қабырғасы 0,9 м биіктікте сақталған. Осы бөлменің батыс бұрышынан ені 0,4 м, биіктігі 0,6 м, табаны батысқа қарай қиғаш болып келген оқ ататын қуыс (терезе) ашылды. Оқ ататын қуысы бар бөлменің қабырғасының сыртқы жағы 2,5 м тереңдікте (табиғи жерге дейін) қазылып, шахристанды батыс жағынан қоршап тұрған қамалдың сырты 10 м аралықта ашылды. Пахса қабаттары мен кесектен қаланған қамалдың қалыңдығы анықталған жоқ.

Қамалдың бұрылған жерінде тұрған бір бұрышында оқ ататын қуысы бар мұнара бұзылған. Оның сақталған бөлігінің өлшемдеріне қарағанда аумағы 4 м-ге жуық, мұнара қамалдың қабырға сызығынан 2 м сыртқа шығып тұрған (Ғылыми зерттеу жұмысы жөніндегі есеп, 2016: 21-22).

Қорытынды

Ортағасырлық Меркі қаласында 2016 жылы жүргізілген зерттеу жұмыстарының нәтижесінде қаланың тарихи қалыптасқан құрылымының орталық бөлік (шахристан, цитадель, цитадельдегі мұнара, солтүстік рабад), шаруашылық аймақ және ұзын қорғаннан тұрғаны белгілі болды, олардың осы күнгі экологиялық ахуалы анықталды. Солтүстік рабадта жүргізілген кесік-қазба VI – XII ғғ. кезінде өмір сүрген рабадтың бес кезеңдегі құрылыстарын ашты. Солтүстік рабадтың солтүстік қақпасын сырттай қоршап тұрған қосалқы қамалға салынған кесік оның екі кезеңде салынғанын анықтады, 1-кезеңдегі қамалдың ені 2,5 м, ал 2-кезеңде – 4,2 м болған. Шығыс рабадта қазылған байқау қазба рабадтың осы бөлігіндегі мәдени қабаттың қалыңдығы 0,35-0,65 м екенін анықтады. Шахристанның батыс жарқабағында жүргізілген қазба 1-ден оны қоршап тұрған қамалдың сыртындағы мұнараның оқ ататын қуысы бар бөлмесі ашылды.

2016 жылы Меркі қаласында жүргізілген археологиялық зерттеулер барысында ортағасырлық ұзын қорғанды қаланың тарихи құрылымына, даму кезеңдеріне, бекніс жүйесіне қатысты құнды деректер алынды.

Әдебиеттер

- 1 Байпаков К.М. (1966). Средневековые города и поселения Семиречья (VII-XII вв.). Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Алма-Ата. 218 с.
- 2 Байпаков К.М. (2002). Мерке қаласының орны. Қазақстан Республикасының тарихи және мәдени ескерткіштер Жиынтығы. Жамбыл облысы. Алматы: РМК «ММЕ ҒЗЖИ». Т.2. 200-203 б.
- 3 Бартольд В.В. (1966). Отчет о поездке в Среднюю Азию с научной целью 1893-1894 гг. Сочинения. Москва. Т.IV. С. 21-91.
- 4 Бернштам А.Н. (1939). Археологические работы в Казахстане и Киргизии. ВДИ. № 4 (9). С. 169-181
- 5 Волин С. (1960). Сведения арабских источников IX-XVI вв. о долине реки Талас и смежных районах. Труды Института истории, археологии и этнографии АН Каз ССР. Т. 8. С. 72 – 92.
- 6 Воякин Д.А., Нуржанов А.А., Кузнецова О.В. (2007). Исследования городища Мерке. Известия НАН РК. Серия общественных наук. №1 (253). С. 81-93.
- 7 Ғылыми-зерттеу жұмысы жөніндегі есеп. Шу-Талас өңірлерінің ортағасырлық ұзын қорғанды қалалары (аралық) (2016). Алматы. 71 б.
- 8 Елеуов М. (1999). Шу-Талас өңірлерінің ортағасырлық қалалары мен мекендері (VI-XIII ғ. басы). Тарих ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы. 360 б.
- 9 Кузнецова О.В., Нұржанов А.А. (2009). Средневековый город Мерке (Мирки). Альбом. Алматы. 90 с.
- 10 Кузнецова О.В., Нұржанов А.А. (2011). Меркі қала жұрты. Жамбыл облысы тарих және мәдениет ескерткіштерінің жинағы. Меркі ауданы. Алматы. Б. 66-78.
- 11 Нұржанов А.А., Кузнецова О.В. (2008). Археологические раскопки городища Мерке в полевом сезоне 2007 года. Известия НАН РК. Серия общественных наук. №1 (254). С. 165-171.
- 12 Труды Семиреченской археологической экспедиции (1936-1938 гг.) Таласская долина Составлена под общей редакцией проф. А.Н. Бернштама. (1949). Алма-Ата: Изд. А Н Каз ССР. 180 с.

References

- 1 Bajpakov K.M. (1966). Srednevekovye goroda i poselenija Semirech'ja (VII-III vv.). Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kandidata istoricheskikh nauk. Alma-Ata. 218 s.
- 2 Bajpakov K.M. (2002). Merke қаласының орны. Қазақстан Республикасының тарихи және мәдени ескерткіштер Жиынтығы. Жамбыл облысы. Алматы: РМК «ММЕ ҒЗЖИ». Т.2. 200-203 б.
- 3 Bartol'd V.V. (1966). Otchet o poezdke v Srednjuju Aziju s nauchnoj cel'ju 1893-1894 gg. Sochinenija. Moskva. T.IV. S. 21-91.
- 4 Bernshtam A.N. (1939). Arheologicheskie roboty v Kazahstane i Kirgizii. VDI. № 4 (9). S. 169-181
- 5 Volin S. (1960). Svedenija arabskikh istochnikov IX-XVI vv. o doline reki Talas i smezhnyh rajonah. Trudy Instituta istorii, arheologii i jetnografii AN Kaz SSR. T. 8. S. 72 – 92.
- 6 Vojakin D.A., Nurzhanov A.A., Kuznecova O.V. (2007). Issledovaniya gorodishha Merke) Izvestija NAN RK. Serii obshhestvennyh nauk. №1 (253). S. 81-93.
- 7 Fylymi-zertteu zhұmysy zhөnindegі esep. Shu-Talas өңірлерінің ортағасырлық ұзын қорғанды қалалары (аралық)(2016). Алматы. 71 б.
- 8 Eleuov M. (1999). Shu-talas өңірлерінің ортағасырлық қалалары мен мекендері (VI-XIII ғ. басы). Tarih ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы. 360 б.
- 9 Kuznecova O.V., Nұrzhанov A.A. (2009). Srednevekovyj gorod Merke (Mirki). Al'bom. Алматы. 90 s.
- 10 Kuznecova O.V., Nұrzhанov A.A. (2011). Merki қала zhұrты. Zhambyl oblysy тарих zhөне мәдениет eskertkishteriniң zhинағы. Merki ауданы. Алматы. Б. 66-78.
- 11 Nұrzhанov A.A., Kuznecova O.V. (2008). Arheologicheskie raskopki gorodishha Merke v polevom sezone 2007 goda. Izvestija NAN RK. Serija obshhestvennyh nauk. №1 (254). S. 165-171.
- 12 Trudy Semirechenskoj arheologicheskoy jekspedicii (1936-1938 gg.) Talasskaja dolina Sostavlena pod obshhej redakciej prof. A.N. Bernshtama. (1949). Alma-Ata: Izd. A N Kaz SSR. 180 s.